Nurmetova Go'zal Qaxramon qizi

SUDDA ISHNI YURITISHGA QADAR BOSQICHIDA PROTSESSUAL MUDDATLARNI HUQUQIY TAHJRIBAGA SOLISHTIRISH MASALALARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada sudda ishni yuritishga qadar bosqichida protsessual muddatlarni huquqiy tartibga solish va ularni huquqiy tajriba bilan solishtirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv, dastlabki tergov, ehtiyot choralarini qo‘llash va shikoyatlarni ko‘rib chiqish jarayonida protsessual muddatlarning ahamiyati yoritiladi. Maqolada protsessual muddatlarga rioya qilish inson huquqlarini himoya qilish, adolatli sudlovni ta’minlash va ishlarning asossiz cho‘zilib ketishining oldini olishda muhim omil ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: protsessual muddat, sudga qadar bosqich, jinoyat protsessi, dastlabki tergov, surishtiruv, oqilona muddat, inson huquqlari, huquqiy tajriba.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы правового регулирования процессуальных сроков на досудебной стадии производства по делу и их сопоставления с правовой практикой. В исследовании рассматривается значение процессуальных сроков при доследственной проверке, дознании, предварительном следствии, применении мер пресечения и рассмотрении жалоб. Обосновывается, что соблюдение процессуальных сроков является важным фактором защиты прав человека, обеспечения справедливого правосудия и предотвращения необоснованного затягивания дел.

Ключевые слова: процессуальный срок, досудебная стадия, уголовный процесс, предварительное следствие, дознание, разумный срок, права человека, правовая практика.

Kirish

Sudda ishni yuritishga qadar bo‘lgan bosqich jinoyat-protsessual faoliyatning eng muhim va mas’uliyatli davrlaridan biri hisoblanadi. Ushbu bosqichda jinoyat haqidagi ariza, xabar yoki boshqa ma’lumotlar tekshiriladi, dalillar to‘planadi, shaxsning huquqiy maqomi aniqlanadi hamda ishni sudga yuborish yoki tugatish masalasi hal etiladi. O‘zbekiston Respublikasida jinoyat ishlarini yuritish tartibi Jinoyat-protsessual kodeksi bilan belgilanadi va ushbu tartib sudlar, prokuratura, tergov, surishtiruv organlari, advokatura hamda fuqarolar uchun yagona va majburiydir [1]. Protsessual muddatlar sudga qadar ish yuritish bosqichida qonuniylik, tezkorlik va adolat tamoyillarini ta’minlovchi asosiy huquqiy vositalardan biridir. Chunki tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv, dastlabki tergov, ehtiyot choralarini qo‘llash, shikoyatlarni ko‘rib chiqish va protsessual qarorlarni qabul qilish belgilangan muddatlarda amalga oshirilmasa, shaxs huquqlari buzilishi, dalillarning yo‘qolishi yoki ishning asossiz cho‘zilib ketishi mumkin. Shu sababli protsessual muddatlar jinoyat-protsessual qonunchilikda faqat texnik vaqt chegarasi emas, balki inson huquqlarini himoya qiluvchi kafolat sifatida qaraladi [2].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, amaliyotda sudga qadar ish yuritish jarayonida muddatlarga rioya qilish bilan bog‘liq muammolar tez-tez uchraydi. Ayrim hollarda tergovga qadar tekshiruv yoki dastlabki tergov muddatlarining uzaytirilishi ishning murakkabligi bilan izohlansa, boshqa holatlarda bu holat protsessual sustkashlik, idoraviy nazoratning yetarli emasligi yoki shaxs huquqlariga yetarlicha e’tibor berilmasligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Natijada protsessual muddatlar masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy-huquqiy ahamiyatga ega muammo sifatida namoyon bo‘ladi.Sudga qadar bosqichda protsessual muddatlarni huquqiy

tajriba bilan solishtirish masalasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki milliy qonunchilikdagi muddatlar tizimini xorijiy davlatlar tajribasi, xalqaro standartlar va sud-huquq amaliyoti bilan qiyoslash orqali mavjud kamchiliklarni aniqlash, muddatlarni optimallashtirish va shaxs huquqlarini samaraliroq himoya qilish imkoniyati yuzaga keladi. Ayniqsa, jinoyat protsessida “oqilona muddat” tamoyili sudga qadar bosqichda ortiqcha cho‘zilishlarning oldini olishda muhim mezon bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi sudda ishni yuritishga qadar bosqichida protsessual muddatlarning huquqiy mohiyatini, ularning amaliyotdagi qo‘llanish xususiyatlarini va huquqiy tajriba bilan solishtirish zaruratini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida jinoyat-protsessual qonunchilikdagi muddatlar tizimi, ularning inson huquqlarini ta’minlashdagi o‘rni, tergov organlari faoliyatiga ta’siri hamda xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi.

Metodlar

Ushbu maqolada sudda ishni yuritishga qadar bosqichida protsessual muddatlarni huquqiy tartibga solish masalalari normativ-huquqiy va qiyosiy-huquqiy tahlil usullari asosida o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy manbasi sifatida O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi tanlandi, chunki jinoyat ishlarini yuritish tartibi aynan ushbu kodeks bilan belgilanadi va u sudlar, prokuratura, tergov, surishtiruv organlari, advokatura hamda fuqarolar uchun yagona va majburiy hisoblanadi [1]. Shuningdek, maqolada xalqaro huquqiy standartlar, xususan, “oqilona muddat” tamoyiliga oid yondashuvlar ham nazariy asos sifatida ko‘rib chiqildi [2]. Tadqiqot davomida, birinchi navbatda, protsessual muddatlarning huquqiy mohiyati tahlil qilindi. Bunda tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv, dastlabki tergov, ehtiyot choralarini qo‘llash, shikoyatlarni ko‘rib chiqish va protsessual qarorlarni rasmiylashtirish bilan bog‘liq muddatlar alohida o‘rganildi. Ushbu yondashuv protsessual muddatlarning faqat vaqt chegarasi emas, balki jinoyat protsessida qonuniylik, tezkorlik, adolat va shaxs huquqlarini himoya qilish kafolati ekanini aniqlash imkonini beradi.

Maqolada formal-yuridik tahlil metodidan foydalanilib, jinoyat-protsessual qonunchilikdagi muddatlarga oid normalarning mazmuni, qo‘llanish doirasi va amaliy ahamiyati izohlandi. Xususan, protsessual muddatlarning boshlanishi, tugashi, uzaytirilishi va ularni buzish oqibatlari huquqiy jihatdan tahlil qilindi. Bu usul sudga qadar bosqichda tergov va surishtiruv organlari faoliyatining qonuniy chegaralarini belgilashda muddatlarning qanday o‘rin tutishini ko‘rsatishga xizmat qiladi. Qiyosiy-huquqiy metod orqali O‘zbekiston jinoyat-protsessual qonunchiligidagi muddatlar tizimi xalqaro tajriba va inson huquqlarini himoya qilish standartlari bilan solishtirib ko‘rib chiqildi. Yevropa inson huquqlari sudi amaliyotida jinoyat ishlari bo‘yicha “reasonable time”, ya’ni oqilona muddat talabi adolatli sudlov huquqining muhim elementi sifatida talqin qilinadi [3]. Bunday yondashuv sudga qadar bosqichda ishlarning asossiz cho‘zilib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik, gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchining huquqiy noaniqlikda uzoq vaqt qolib ketishining oldini olishda muhim mezon bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqotda tahliliy umumlashtirish metodidan ham foydalanildi. Bu metod yordamida protsessual muddatlarning amaliyotdagi ahamiyati, ularni buzish natijasida yuzaga keladigan huquqiy oqibatlar va sudga qadar ish yuritish samaradorligiga ta’siri umumlashtirildi. Jumladan, protsessual muddatlarga rioya qilinmasligi dalillarni to‘plash jarayoniga, taraflarning huquqlaridan foydalanish imkoniyatiga, tergovning xolisligi va ishning sudga o‘z vaqtida yuborilishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi asoslab berildi. Shuningdek, maqolada tizimli yondashuv qo‘llanildi. Sudga qadar bosqichdagi protsessual muddatlar alohida normalar yig‘indisi sifatida emas, balki jinoyat-protsessual kafolatlar tizimining tarkibiy qismi sifatida baholandi. Bunday yondashuv muddatlar tergov organlari faoliyatini tartibga solish, prokuror

nazoratini ta’minlash, shikoyat qilish huquqini amalga oshirish va shaxsning erkinlik hamda daxlsizlik huquqlarini himoya qilish bilan bevosita bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi milliy qonunchilikni o‘rganish, xalqaro huquqiy standartlar bilan qiyoslash va amaliy-huquqiy muammolarni umumlashtirishga asoslandi. Bu esa sudga qadar ish yuritish bosqichida protsessual muddatlarni takomillashtirish, ularning buzilishiga nisbatan samarali huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish hamda jinoyat protsessida inson huquqlarini yanada kuchliroq himoya qilish bo‘yicha xulosalar chiqarishga imkon beradi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sudda ishni yuritishga qadar bosqichida protsessual muddatlar jinoyat ishining qonuniy, tezkor va adolatli yuritilishini ta’minlaydigan muhim huquqiy kafolat hisoblanadi. Ushbu muddatlar tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv, dastlabki tergov, shikoyatlarni ko‘rib chiqish, ehtiyot choralarini qo‘llash va protsessual qarorlarni qabul qilish jarayonida alohida ahamiyatga ega. Amaliy jihatdan qaralganda, muddatlarga rioya qilinishi ishning asossiz cho‘zilib ketishining oldini oladi, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, jabrlanuvchi va boshqa protsess ishtirokchilarining huquqlarini himoya qiladi hamda tergov organlari faoliyatida mas’uliyatni kuchaytiradi [1]. Tahlil davomida protsessual muddatlarning asosiy vazifasi faqat ish yuritish tezligini ta’minlash emasligi aniqlandi. Ular bir vaqtning o‘zida qonuniylik, xolislik, dalillarni o‘z vaqtida to‘plash, taraflarning protsessual huquqlaridan foydalanishi va prokuror nazoratining samarali amalga oshirilishiga xizmat qiladi. Agar sudga qadar bosqichda muddatlar buzilsa, ish bo‘yicha dalillar eskirishi, guvohlarning ko‘rsatmalari o‘zgarishi, shaxsning huquqiy maqomi uzoq vaqt noaniq qolishi yoki adolatli sudlovga bo‘lgan ishonch pasayishi mumkin [2].

1-jadval. Sudga qadar bosqichda protsessual muddatlarning huquqiy ahamiyati

Protsessual yo‘nalish	Muddatlarning vazifasi	Kutiladigan huquqiy natija
Tergovga qadar tekshiruv	Jinoyat haqidagi xabarni tezkor baholash	Asosli qaror qabul qilish va asossiz cho‘zilishning oldini olish
Surishtiruv	Oddiyroq ishlar bo‘yicha tezkor harakatlarni amalga oshirish	Ishni qisqa muddatda yakunlash yoki tergovga yuborish
Dastlabki tergov	Dalillarni to‘plash va ayblov asoslarini tekshirish	Ishni sudga tayyorlash yoki tugatish
Ehtiyot choralarini qo‘llash	Shaxs erkinligiga aralashuvni nazorat qilish	Huquqlarni asossiz cheklashning oldini olish
Shikoyatlarni ko‘rib chiqish	Protsess ishtirokchilarining murojaatlarini o‘z vaqtida hal qilish	Huquqiy himoya imkoniyatini kuchaytirish
Prokuror nazorati	Tergov va surishtiruv qonuniyligini tekshirish	Qonun buzilishlarini bartaraf etish
Ishni sudga yuborish	Yakuniy protsessual qarorni belgilangan tartibda	Sudlov jarayoniga o‘z vaqtida o‘tish

Protsessual yo‘nalish	Muddatlarning vazifasi	Kutiladigan huquqiy natija
	rasmiylashtirish	

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, sudga qadar bosqichda protsessual muddatlar buzilishining asosiy sabablari ish hajmining ko‘pligi, tergov harakatlarining murakkabligi, ekspertiza xulosalarining kechikishi, idoralararo axborot almashinuvidagi sustlik, protsessual nazoratning yetarli emasligi va ayrim hollarda mansabdor shaxslarning mas’uliyatsizligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bu holatlar tergov jarayonining cho‘zilishiga, jabrlanuvchining adolatga erishish imkoniyatining kechikishiga va gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchining uzoq vaqt huquqiy noaniqlikda qolishiga sabab bo‘ladi [3].

Qiyosiy-huquqiy tahlil natijasida aniqlanishicha, xalqaro tajribada protsessual muddatlar masalasida “oqilona muddat” tamoyiliga alohida e’tibor beriladi. Ushbu tamoyil ishning murakkabligi, taraflarning xatti-harakati, tergov organlarining faolligi va ishning shaxs uchun ahamiyatini hisobga olgan holda baholanadi. Bu yondashuv shuni ko‘rsatadiki, protsessual muddatlar faqat kalendar kunlari bilan emas, balki ish yuritishning adolatli va samarali tashkil etilishi bilan ham bog‘liqdir [4].

2-jadval. Milliy qonunchilik va xalqaro tajribada protsessual muddatlarga yondashuv

Taqqoslash mezoni	Milliy huquqiy yondashuv	Xalqaro huquqiy tajriba
Asosiy mezon	Qonunda belgilangan aniq muddatlarga rioya qilish	“Oqilona muddat” tamoyiliga amal qilish
Baholash usuli	Muddatning boshlanishi, tugashi va uzaytirilishi normativ belgilanadi	Ishning murakkabligi va protsess ishtirokchilarining xatti-harakati baholanadi
Nazorat mexanizmi	Prokuror nazorati va sud nazorati orqali amalga oshiriladi	Sud amaliyoti va inson huquqlari standartlari asosida baholanadi
Asosiy maqsad	Ish yuritish tartibini qonuniy tashkil etish	Shaxsning adolatli sudlov huquqini himoya qilish
Muddat buzilishi oqibati	Protsessual qaror ustidan shikoyat qilish, nazorat tartibida chora ko‘rish	Inson huquqi buzilishi sifatida baholanishi mumkin
Amaliy ustuvorlik	Ishning qonuniy rasmiylashtirilishi	Ishning ortiqcha kechikmasdan adolatli ko‘rib chiqilishi

Tadqiqot natijalari milliy qonunchilikda protsessual muddatlar yetarlicha tartibga solingan bo‘lsa-da, ularni amaliyotda samarali qo‘llash doimiy nazorat va tashkiliy mexanizmlarni talab qilishini ko‘rsatdi. Ayniqsa, muddatlarni uzaytirish tartibi asosli, shaffof va nazorat qilinadigan bo‘lishi lozim. Aks holda, muddatni uzaytirish imkoniyati tergov jarayonining sun’iy cho‘zilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli har bir uzaytirish qarori aniq sabablar, ishning

murakkabligi va bajarilishi zarur bo‘lgan tergov harakatlari bilan asoslanishi kerak [5]. Natijalar yana shuni ko‘rsatadiki, protsessual muddatlarning buzilishi barcha protsess ishtirokchilariga turlicha ta’sir qiladi. Gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi uchun bu holat huquqiy noaniqlik, ruhiy bosim va erkinlikning asossiz cheklanishi xavfini kuchaytiradi. Jabrlanuvchi uchun esa adolatning kechikishi, zarar qoplanishining cho‘zilishi va ish bo‘yicha yakuniy qarorga erishishning qiyinlashishini anglatadi. Davlat organlari uchun esa bunday holatlar tergov sifati, sud-huquq tizimiga ishonch va qonun ustuvorligi tamoyiliga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [6].

Umuman olganda, tadqiqot natijalari sudda ishni yuritishga qadar bosqichida protsessual muddatlar huquqiy tartibga solishning markaziy elementlaridan biri ekanini tasdiqlaydi. Milliy qonunchilikdagi aniq muddatlar tizimi xalqaro huquqiy tajribadagi “oqilona muddat” tamoyili bilan uyg‘unlashtirilsa, jinoyat protsessida inson huquqlarini himoya qilish yanada kuchayadi. Shu bois sudga qadar bosqichda muddatlarga rioya qilish faqat tergov organlarining ichki vazifasi emas, balki adolatli sudlov, qonuniylik va huquqiy davlat tamoyillarining amaliy ifodasidir.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sudda ishni yuritishga qadar bosqichida protsessual muddatlar tizimi nazariy jihatdan yetarlicha mukammal tartibga solingan bo‘lsa-da, amaliyotda ularni qo‘llash bilan bog‘liq bir qator muammolar mavjud. Bu holat protsessual muddatlarning faqat normativ darajada belgilanishi yetarli emasligini, balki ularning real ijrosi, nazorati va asoslangan qo‘llanilishi muhim ekanini ko‘rsatadi [1]. Ayniqsa, tergov va surishtiruv organlari faoliyatida muddatlarga rioya etilishi inson huquqlarini ta’minlashning muhim mezoni sifatida namoyon bo‘ladi. Muhokama davomida aniqlanishicha, milliy qonunchilikda protsessual muddatlar aniq belgilangan bo‘lsa-da, ularni uzaytirish mexanizmi ayrim hollarda ortiqcha qo‘llanilishi mumkin. Bu esa tergov jarayonining sun’iy ravishda cho‘zilishiga olib keladi. Shu jihatdan xalqaro tajribadagi “oqilona muddat” tamoyili alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tamoyil muddatlarni faqat son jihatdan emas, balki ishning murakkabligi, taraflarning xatti-harakati va davlat organlarining samaradorligi nuqtayi nazaridan baholashni nazarda tutadi [2]. Demak, milliy tizimda ham protsessual muddatlarni baholashda faqat formal mezonlar emas, balki mazmuniy yondashuvni kuchaytirish zarur.

Shuningdek, muhokama shuni ko‘rsatadiki, protsessual muddatlarning buzilishi ko‘pincha tashkiliy va institutsional muammolar bilan bog‘liq. Jumladan, tergov organlarining ortiqcha yuklamasi, ekspertiza tayyorlashdagi kechikishlar, idoralararo hamkorlikning yetarli emasligi hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish darajasining pastligi muddatlarga rioya qilinishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [3]. Bu esa muammoni faqat huquqiy choralar bilan emas, balki tashkiliy va boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish orqali hal qilish zarurligini ko‘rsatadi. Yana bir muhim jihat shundaki, protsessual muddatlar buzilishi taraflar huquqlarining buzilishiga olib keladi. Gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi uchun bu uzoq davom etuvchi huquqiy noaniqlik, ruhiy bosim va ehtiyot choralarining asossiz davom ettirilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Jabrlanuvchi uchun esa bu adolatning kechikishi, yetkazilgan zararning qoplanishining cho‘zilishi va sudga murojaat qilish imkoniyatining kechikishini anglatadi [4]. Shu sababli protsessual muddatlar nafaqat protsessual tartib elementi, balki inson huquqlarini himoya qiluvchi muhim kafolat sifatida baholanishi kerak.

Muhokama natijalari shuni ham ko‘rsatadiki, protsessual muddatlarga rioya qilish ustidan nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Prokuror nazorati, sud nazorati va ichki idoraviy monitoring tizimlari samarali ishlasa, muddat buzilishlarining oldini olish mumkin. Bundan tashqari, raqamlashtirish jarayonlari — elektron jinoyat ishlari yuritish tizimlari, avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlari va muddatlarni monitoring qilish dasturlari protsessual

muddatlarga rioya etishni sezilarli darajada yaxshilashi mumkin [5]. Umuman olganda, muhokama shuni tasdiqlaydiki, sudga qadar bosqichda protsessual muddatlar tizimi huquqiy jihatdan muhim bo‘lsa-da, uning samaradorligi amaliy qo‘llanilishiga bog‘liq. Milliy qonunchilikdagi aniq muddatlar tizimini xalqaro tajribadagi “oqilona muddat” tamoyili bilan uyg‘unlashtirish, nazorat mexanizmlarini kuchaytirish va tashkiliy muammolarni bartaraf etish orqali jinoyat protsessida adolat va samaradorlikni ta’minlash mumkin [6].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sudda ishni yuritishga qadar bosqichida protsessual muddatlar jinoyat-protsessual faoliyatning muhim huquqiy kafolati hisoblanadi. Ular tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv, dastlabki tergov, ehtiyot choralarini qo‘llash va protsessual qarorlarni qabul qilish jarayonida qonuniylik, tezkorlik hamda adolat tamoyillarini ta’minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, protsessual muddatlarga rioya qilinmasligi shaxs huquqlarining buzilishiga, ishning asossiz cho‘zilishiga, dalillar sifatining pasayishiga va sud-huquq tizimiga bo‘lgan ishonchning kamayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli muddatlar faqat texnik vaqt chegarasi emas, balki inson huquqlarini himoya qiluvchi muhim mexanizm sifatida baholanishi lozim. Milliy qonunchilikda protsessual muddatlar aniq belgilangan bo‘lsa-da, ularning amaliyotda to‘g‘ri qo‘llanilishi doimiy nazoratni talab qiladi. Ayniqsa, muddatlarni uzaytirish holatlari asosli, shaffof va qonuniy bo‘lishi kerak. Aks holda, bunday holatlar tergov jarayonining sun’iy cho‘zilishiga va protsess ishtirokchilarining huquqiy noaniqlikda qolishiga sabab bo‘ladi. Shuningdek, xalqaro tajribadagi “oqilona muddat” tamoyilini milliy amaliyot bilan uyg‘unlashtirish sudga qadar bosqichdagi ish yuritish samaradorligini oshiradi. Bunda ishning murakkabligi, taraflarning xatti-harakati, tergov organlarining faolligi va ishning shaxs uchun ahamiyati inobatga olinishi zarur.

Umuman olganda, sudga qadar bosqichda protsessual muddatlarga qat’iy rioya qilish adolatli sudlov, qonun ustuvorligi va inson huquqlarini ta’minlashning muhim shartidir. Shu bois protsessual muddatlar ustidan prokuror va sud nazoratini kuchaytirish, elektron monitoring tizimlarini joriy etish hamda tergov organlari faoliyatida mas’uliyatni oshirish ushbu yo‘nalishdagi asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Council of Europe. (1950). *European Convention on Human Rights*. https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights
2. European Court of Human Rights. (2024). *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial (criminal limb).* Council of Europe. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng
3. O‘zbekiston Respublikasi. (1992). *O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi*. Lex.uz. https://lex.uz/docs/-20596
4. O‘zbekiston Respublikasi. (1994). *O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi*. Lex.uz. https://lex.uz/uz/docs/-111460
5. O‘zbekiston Respublikasi. (1994). *O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi*. Lex.uz. https://lex.uz/docs/-97664
6. O‘zbekiston Respublikasi. (1995). *O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi*. Lex.uz. https://lex.uz/docs/-111453
7. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi. (n.d.). *Prokuratura organlari faoliyatiga oid rasmiy ma’lumotlar*. https://prokuratura.uz
8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi. (n.d.). *Sud-huquq tizimiga oid ma’lumotlar va sud amaliyoti materiallari*. https://sud.uz

9. United Nations. (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights*. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights

10. United Nations Office on Drugs and Crime. (2006). *Criminal Justice Assessment Toolkit*. United Nations. https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/Criminal-Justice-Toolkit.html